

KIIVITAJA – AASTA LIND 2001

Jaanus Elts

Eesti Ornitoloogiaühing, pk. 227 Tartu

Kokkuvõte. Kiivitaja (*Vanellus vanellus*) oli EOÜ aasta lind 2001. Artiklis analüüsitakse ankeetvastuste alusel kiivitaja pesitsuseelset ja -järgset elupaigakasutust ning salga suurust. 700 levitatud ankeedist saabus tagasi 45, neist 20 kevadrände ja 12 sügisrände kohta. Enamus kevadel vaadeldud salkadest olid kuni 20-isendilised. Liik eelistab saabumisjärgselt tegutsemispaigana rohumaad, alla veerandi lindudest vaadeldi põldudel. Kevade arenedes rohumaad tähtsus väheneb ning antud andmestiku järgi elupaiga kasutuses enam erinevust ei ole. Pesitsusjärgsed kogumid koosnesid valdavalt kuni 400 linnust, üksikjuhtudel aga enam kui 1000 isendist. Juulis-augustis nähti umbes veerandit lindudest põllumaal, septembris selle elupaiga kasutamine tõusis üle kahe korra ning oktoobris langes see vähem kui viiendikuni.

Kiivitaja (*Vanellus vanellus*) valiti Eesti Ornitoloogiaühingu 2001. aasta linnuks. Põhjuseid oli selleks mitmeid. Kiivitaja pesitseb Eestis üle kogu maa, asustades jõeluhti, rabasid, heina- ja karjamaid ning viljapõlde, kuid viimatimainitud elupaikades on tema käekäik suuresti sõltuv muutustest põllumajanduslikus tegevuses. Liigi arvukus on viimastel aastatel kahanenud paljudes Euroopa riikides, sama võib täheldada ka meil. Samas on kiivitaja kergesti vaadeldav ning määratav, sobides seepärast hästi aasta linnuks.

Käesolevas artiklis analüüsitakse kiivitaja pesitsuseelset ja -järgset elupaigakasutust ning salga suurust neil perioodidel aasta linnu projekti raames kogutud andmete põhjal.

Materjal ja meetodika

EOÜ liikmetele saadeti laiali üle 700 aasta linnu infovoldiku koos ankeetidega. Ankeete saabus ühingule tagasi 45, neist 20 ankeeti kevadrändest (75 vaatlusega 925 linnu kohta); 12 sügisrändest (63 vaatlusega 11800 linnu kohta) ja 13 kevad-suviste põllutööde perioodist (46 kirjega, neid analüüsitakse edaspidi koos pesakaardi andmetega).

Ankeetidel küsiti vaatluse kuupäeva, täpset kohta, lindude peatuskoha maastikku ning kiivitajate arvu (salgad paluti kirjeldada eraldi). Kevadisteks loeti vaatlused märtsist aprillini, sügisesteks – augustist novembrini. Pesitsusjärgse perioodi kohta saadeti vaatlusi ka juulikuust ja need arvati analüüsitava sügisandmestiku hulka. Novembrivaatlusi oli antud materjali hulgas väga vähe ja

seepärast käsitletakse neid käesolevas numbris eraldi artiklis koos internetiküsitluse teel saadud andmestikuga (Elts 2002).

Tulemused ja arutelu

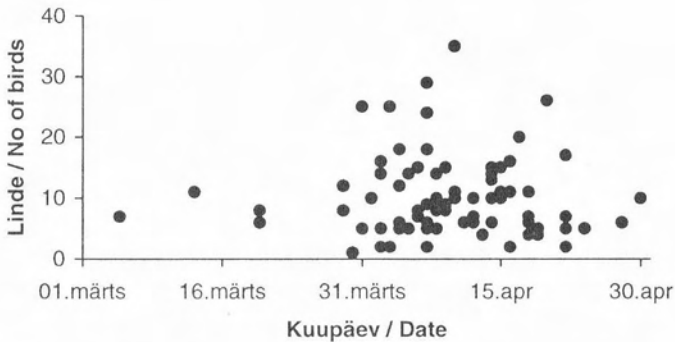
Kiivitajate lahkumine talvitusaladelt algab juba jaanuaris ning kulmineerub suuremas osas Euroopast märtsis (Cramp 1993).

L. Rootsmäe (1998) andmetel kohati aastatel 1987–1996 Eestis esiksaabujaid sagedamini Lääne-Eestis (27, neist saartel 18), väiksemat osa Lõuna- ja Kesk-Eestis (à 3). Piirkondadest on nende poolest esikohal Kuressaare (8), millele järgnevad Pärnu (6) ja Hiiumaa (3), Orissaare, Vändra, Lihula ja Tartu (à 2). Enamasti algab saabumine märtsis, mõnel aastal ka juba veebruaris. Ülal toodud ajavahemikul on kõige varem kiivitajaid vaadeldud 20.02.1990 Tootsis (Vändra piirkonnas) ja 23.02.1995 Linnusel Muhumaal.

Varaseim daatum aasta linnu ankeetidel oli 05.03.2001, kui Tenno Laur registreeris Pärnumaal esimese 7-isendilise kiivitajasalga. Märtsi esimesest poolest oli üldse vaid kaks vaatlust, sagedasemaks muutus liigi esinemine alles kuu lõpul, millal tõusis ka loendatud salga suurus (joonis 1). 6. aprillil registreeriti suurim salk – 100-120 kiivitajat, edaspidi nähti salkades järjest vähem linde. Seda võib seostada kiivitajate hajumisega pesitsusterritooriumidele. Toodud tulemused on selges vastuolus väitega, nagu laguneksid salgad juba märtsi algul ning seejärel võib kohata vaid väikeseid kogumeid (Laven 1941).

Harilikult lagunevad suuremad kogumid alguses väiksemateks osadeks ning seejärel jäävad mingil suuremal avamaastikumassiivil pesitsevad linnud veel mõneks ajaks väiksema salgana kokku. Sel perioodil esineb palju juhuslikke suguühteid. Kevade arenedes hakatakse moodustama paare ning aprilli lõpuks salgad lagunevad. Siis moodustavad salku veel vaid rändepeatusel olevad linnud.

Tihti tegutsevad ühel alal koos nii pesitsusterritooriumi juba valinud kui ka rändel olevad linnud. Seejuures võivad ka rändepeatusel olevad linnud kaitsta ajutisi territooriume. Taolisel juhul kasutavad isaslinnud territooriumi mängulendudeks, emaslindude territoriaalse käitumise (liigikaaslaste tõrjumine oma tegevuspaigast) põhjus rändepeatuspaigas on ebaselge (Brown 1926 ref. Cramp 1993), kuid ilmselt on mõlema sugupoole puhul tegemist toitumiskoha kaitsmisega. Sellest mitteteadlik linnuloendaja võib sellised territoriaalse käitumise elemente ilmutavad linnud ekslikult pesitsejateks lugeda ning pesitsejate arvukust üle hinnata.

Joonis 1. Kiivitaja salga suurus 2001. a. kevadperioodil (73 vaatlust 740 linnu kohta). Lisaks joonisel esitatule tehti kaks vaatlust suurte salkade kohta: 31. märtsil 75 linnu ja 6. aprillil 110 linnu.

Figure 1. Sizes of Lapwing flocks in spring 2001 (73 observations of a total of 740 individuals). In addition to the data presented on the figure, two observations about large flocks were made (75 individuals on 31 March, 110 individuals on 6 April).

Eestis asuvad kiivitajad pesitsema aprillis. Näiteks Matsalu looduskaitsealal alustasid kiivitajad aastatel 1957–1964 munemist keskmiselt 24. aprillil ja eri aastate varaseimaid kurni alustati keskmiselt 11. aprillil, kusjuures kõige varasemat alustati 27.03.1959 (Onno 1975). Seejuures on oluline märkida, et sama allika järgi oli mainitud perioodil keskmine kiivitaja saabumisaeg 25. märts.

Kiivitaja puhul on avastatud tugev seos pinnase niiskuse (ehk toidu kättesaadavuse) ja pesitsemise algusaja vahel. Nimelt peavad kiivitajad peale saabumist ennast esmalt piisavalt heasse konditsiooni viima, et edukalt munema asuda. Väga heades tingimustes kulub kiivitajatel selleks umbes kaks nädalat, väga kuiva kevade puhul aga ligi kaks korda rohkem aega (Berg 1991). Seepärast võib kiivitaja pesitsemise algus ka ühes piirkonnas kõikuda suurtes piirides, sõltuvalt konkreetse paari territooriumi kvaliteedist. S. Onno (1975) andmeil alustas 90% Matsalu kiivitajatest munemist 36-päevase perioodi jooksul (eri aastatel oli see näitaja 24–40 päeva), kusjuures kuue aasta keskmine pesitsemise algus kõikus 11 päeva.

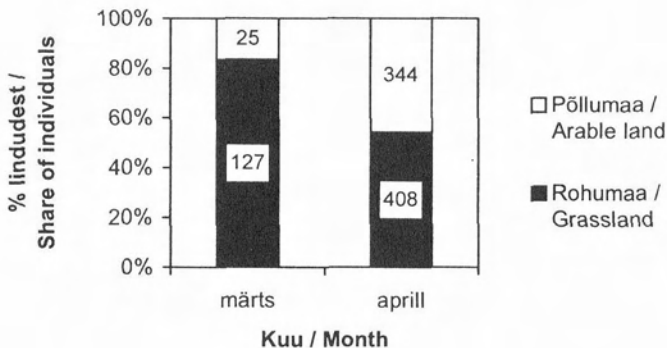
S. Onno leidis seose ka kiivitaja esimese muna munemise ja sellele eelnenud päevade keskmise temperatuuri summa vahel, kusjuures kiivitaja puhul oli seos (astakorrelatsioonikordaja väärtusega 0,97) väga tugev ning ühtlasi suurim analüüsitud 18 liigi seast.

2001. a. aasta linnu ankeetide andmetel kasutab kiivitaja saabumisjärgselt puhke- ja toitumispaijana enam rohumaad, alla veerandi lindudest vaadeldi põldudel (joonis 2). Kevade arenedes rohumaad osatähtsus väheneb ning meie andmestiku järgi elupaiga kasutuses olulist erinevust aprillis enam ei ole.

Antud materjali puhul on siiski oht, et väheste märtsivaatluste tõttu võib andmestik olla tendentslik. Teisalt on märtsis taimestikuga pinna eelistamine nii toimumiseks kui puhkamiseks küllalt loogiline, sest mikroklimaatilised tingimused on seal paremad. Küntud pinnas "hakkab elama" hiljem ja seepärast võib kiivitaja aprillis oma eelistusi muuta. Samuti väärib märkimist fakt, et aprillikuised mullaharimistööd muudavad künnijärgse pinnase siledamaks ja kobedamaks ning kokkuvõttes on lindudel kergem toitu leida.

Mittepesitsevad kiivitajad alustavad salkade moodustumist juba mais (Mank 1972, Elts & Aua 1997). Vaherändeale asuvad need linnud sõltuvalt aastast juuni keskel või lõpus ning augusti esimesel poolel esimene rändelaine raugab (Veroman & Orumaa 1960, Maltševski & Pukinski 1983, Elts & Aua 1997).

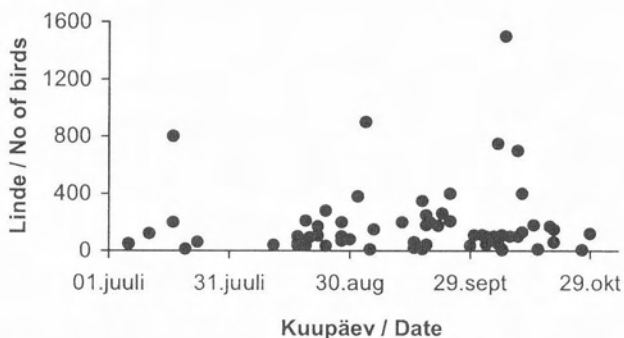
Aasta linnu küsitluse käigus saadud andmed selget esimese rändelaine olemasolu ei sedasta (joonis 3), küll on aga märgatav vaatluste puudumine juuli lõpus-augusti algul, mis peaks viitama vaherände (esimese rändelaine) lõppemisele. Ka on oluline lisada, et käesolevas andmestikus on juulikuised vaatlused suhteliselt nõrgalt esindatud (vaid 6 vaatlust).

Joonis 2. Kiivitaja elupaigakasutus 2001. a. kevadperioodil. Tulpade sees on esitatud vaadeldud lindude arv, kokku nähti 71 salka 904 linnuga.

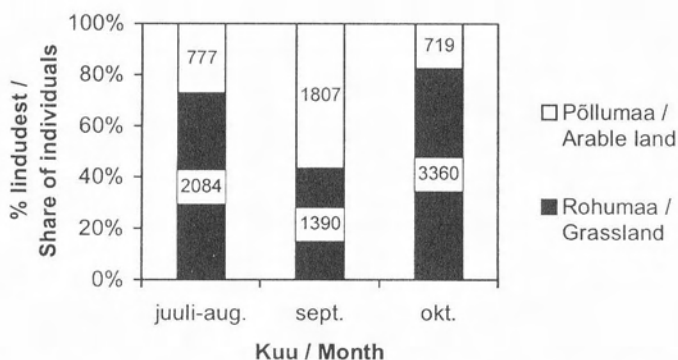
Figure 2. Distribution of Lapwings between habitats in spring 2001 (71 flocks with a total of 904 individuals). The number of individuals is indicated on the bars.

Elupaigakasutuses on pesitsusjärgsel perioodil täheldatav mõningane muutus (joonis 4). Suvel, juulis–augustis, nähti umbes veerandit lindudest põllumaal, septembris selle elupaiga kasutamine tõsis veidi üle kahe korra ning oktoobris langes vähem kui viiendikuni. Kindlasti on selliste muutuste põhjuseid mitmeid, kuid septembrikuides mullaharimistööd võivad olla üheks peamiseks “tõmbenumbriks”, miks kiivitajad sel ajal põlde eelistavad. Ka varasemad kogemused näitavad, et mitmed liigid (ka kiivitaja) eelistavad tegutseda just värskest haritud põllumaal.

Joonis 3. Kiivitaja salga suurus 2001. a. pesitsusjärgsel perioodil (63 vaatlust 11800 linnu kohta).

Figure 3. Sizes of Lapwing flocks after breeding season in 2001 (63 observations of a total of 11 800 individuals).

Joonis 4. Kiivitaja elupaigakasutus 2001. a. pesitsusjärgsel perioodil (59 salka 10137 linnuga). Tulpade sees on esitatud vaadeldud lindude arv.

Figure 4. Distribution between habitats of post-breeding Lapwings in 2001 (59 flocks with a total of 10 137 individuals).

The Lapwing – Bird of the Year 2001

The Lapwing (*Vanellus vanellus*) was the Bird of the Year of the Estonian Ornithological Society in 2001. Based on the answers of a special questionnaire, the paper analyses flock sizes and habitat use of the Lapwing in pre- and post-breeding season. Out of 700 distributed questionnaires, 45 were received back; 20 included data about spring migration (75 observations of 925 individuals) and 12 about autumn migration (63 obs., 11 800 ind.).

Most of the observed spring flocks contained up to 20 individuals (Fig. 1). After arrival (in March), the species occurred mostly on grasslands, and less than quarter of all birds were observed on arable lands (Fig. 2). During spring, the importance of grasslands decreased, and in April the birds were more or less equally distributed between the two biotopes. Post-breeding congregations contained mostly up to 400 but occasionally up to 1000 individuals (Fig. 3). In July and August, approximately a quarter of birds were seen on arable lands; the frequency of use of this habitat increased twofold in September but dropped again to about 20% in October.

Kirjandus. Elts, J. 2002: Kas kiivitaja lahkumine Eestist on muutunud hilisemaks? *Hirundo* 15: 95–99. — Elts, J. & Aua, J. 1997: Kiivitaja ja põldrüüdi sügisesest koondumisest ning rändest. *Loodusevaatlusi* 95/96: 178–192. — Berg, A. 1991: Ecology of Curlews (*Numenius arquata*) and Lapwings (*Vanellus vanellus*) on farmland. Doctoral dissertation. SLU/Repro, Uppsala. — Cramp, S. (ed.) 1993: Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford University Press. — Laven, B. 1941: Beobachtungen über Balz und Brut beim Kiebitz (*Vanellus vanellus* L.). *J. Orn.* 89: 1–64. — Maltševski, A.S. & Pukinski, Ju.B. 1983: Ptitsõ Leningradskoi oblasti i sopredelnõh territorii. 1. Izdatelstvo Leningradskogo Universiteta, Leningrad. — Mank, A. 1972: Migratsija tšibisa v Estonii. *Soobštšeniija Pribalt. Komm. Po izutšeniiju Migr. Ptits* 7: 84–92. — Onno, S. 1975: Vremja gnezdovanija u vodoplavajuščih i pribrežnõh ptits. *Soobštšeniija Pribalt. Komm. Po izutšeniiju Migr. Ptits* 8: 107–155. — Rootsmäe L. 1998: Rändlindude saabumine Eestisse 1987–1996 II. *Abiks loodusevaatlejale* 97, Tallinn-Tartu. — Veroman H., Orumaa V. 1960: Lindude sügisrändest Pärnu rannikul 1957. aastal. *Looduseuurijate Seltsi Aastaraamat* 52: 189–198.

